

Språkhaldningar og språkhandlingar¹

Av Inger Johansen

Denne artikkelen handlar om haldningar, med vekt på språkhaldningar. I den fyrste delen går eg kritisk gjennom ulike måtar å definere ei haldning på, medan eg i den andre delen tek føre meg ulike metodar som er brukte for å forske på haldningar, og særleg språkhaldningar, og kjem med kritiske merknader til desse. Eg skal i hovudsak konsentrere meg om skilnaden mellom direkte og indirekte metodar. Det eg freistar svara på, er desse spørsmåla: *Kva er ei haldning? Korleis observerer ein haldningar? Er det mogleg å måle "reelle"² haldningar? Kva er i så fall "reelle" haldningar?* For å kunne svara på desse spørsmåla har eg vurdert det som nødvendig å fyrst gå inn i dei ulike tradisjonane for forklaring av haldningsomgrepet. For sjølv å ha empiri som grunnlag for vurderingane eg kjem med, har eg gjennomført ei undersøking der eg har prøvd ut både direkte og indirekte metode på to informantar i tredje klasse ved Orkdal vidaregåande skole på Orkanger i Sør-Trøndelag.³

-
- 1 Dette er ein omarbeidd versjon av ei eksamensoppgåve på nordisk mastergrad. Takk til Brit Mæhlum og medstudentane mine på skriveseminaret, som alle har kome med kommentarar til teksten.
  - 2 Gjennom artikkelen bruker eg "reell", "ekte" og "eigentleg" om einannan, men med det same innhaldet.
  - 3 Takk til den tidlegare norsklæraren min, Paul Ivar Pedersen, lektor ved Orkdal vgs., som skaffa meg informantane og gav meg innpass i skuletida.

1 Kva er ei haldning?

1.1 *problemstillingar knytte til avgrensing av omgrepet*

Dette spørsmålet er stort og mykje omdiskutert, både fordi temaet "haldningar" har vorte diskutert innanfor fleire fagfelt, og fordi "haldning" er eit samansett omgrep der ein kan fokusere på ulike sider. Innanfor sosialpsykologien dukka temaet opp då omgrepet *innstilling*⁴ vart introdusert av Thomas & Znaniecki i 1918. Dei studerte endringar i verdiorienteringane til polske bønder som utvandra til USA, og definerte "innstillingar" som (1927:22): "[...] a process of individual consciousness which determines real or possible activity of the individual in the social world". Etter dette har omgrepet vore brukt i både sosialantropologi, historie, sosiologi og sosiolingvistik - i tillegg til i sosialpsykologien. I sosiolingvistikken vart dette med haldningar kopla til språk, og språkhaldningsgranskningar er no ein eigen disiplin innanfor faget. Det at det knytast haldningar til språk, eller språklege varietetar, fører til at desse får ei sosial tyding i tillegg til det reint kommunikative. Slik står språklege varietetar fram som ulike språklege normideal. I tillegg til at haldningar til, eller normideala for, språkbruk er interessante i seg sjølve, er dei interessante som forklaringar på språkbruk og som indikatorar på framtidige eller pågåande språkendringar både hjå einskildpersonar og i heile språksamfunn. På ein måte kan ein seie at språkhaldningar er kjerna i forklaringa av språkleg åtferd, for det er med utgangspunkt i desse vi agerer og reagerer språkleg.

Før eg kjem inn på dei ulike måtane å definere haldningar på, skal eg koma litt inn på kva *funksjon* haldningane har. Innan sosiolingvistikken har ein tradisjonelt ikkje vore så oppteken av det, men det har dei derimot vore innanfor sosiologien. Eg tykkjer det er eit bakgrunnsperspektiv som bør vera med når ein skal gå nøyare inn på korleis ein definerer haldningar. I *Sosiologisk analyse. En innføring* (1991:317 ff.) skriv Martinussen om dette. Han meiner at gjennom haldningane kjem delar av medvitet til ein person til uttrykk på ulike

---

4 Istad og Nystuen (1997) bruker omgrepet "innstilling" i staden for "haldning".

måtar, i ulike livsområde og situasjonar som individet gjennomlever. Dei kan sjåast på som ein type byggjesteinar i medvitet, og dei utgjer ein viktig del av grunnlaget for åtferda til den enkelte. Dette grunnlaget er vår eigen bakgrunn, interessene våre, mål, behov, forventningar, kunnskapar, ynske og kjensler. Vidare skriv han at det er ein sentral idé i psykologien at vi utan haldningane ikkje ville vera i stand til å halde orden på dei millionar av tilsynelatande tilfeldig hendingar og påverkingar som møter oss. Berre med den ordenen som dei haldningane vi har tileigna oss, gjev oss, og som organiserer oppfatningane og verdiane våre i større eller mindre grad, er det mogleg å møte all den nye informasjonen vi får, gje han meining og å svara på han. Haldningane våre fungerer som filter, og fortel oss kva vi kan vente, kva vi bør unngå og kva vi kan få ut av den samhandlinga vi tek del i. Med andre ord fungerer altså haldningane som eit personleg arkivsystem som gjev oss psykisk tryggleik, og får persepsjonane og vurderingane våre til å framstå som stabile og konsistente. Gjennom å aktivere haldningane våre, plasserer vi nye hendingar i samanheng med gamle, og stadfestar for oss sjølve at verda ikkje er kaotisk, men etter måten stabil og forstæeleg.

1.2 Behavioristisk og mentalistisk

Som på alle andre område, finst det òg her minst to ulike tradisjonar innanfor forskinga som går på motsetnader som botnar i ulike vitskapsteoretiske grunnsyn. I utforskinga av haldningar står det *behavioristiske* synet mot det *mentalistiske*. Til grunn for det behavioristiske synet ligg positivismen. Positivismen var premissleverandør for mykje forskning frå 1800-talet og gjennom heile 1900-talet, særleg fram til 1960-talet. Behaviorismen er positivismen overført på mennesket som forskingsobjekt, og innan psykologien la positivismen grunnen for *behavioristisk psykologi*. Her skulle ein finne lovbundne samanhengar mellom ytre stimuli, og åtferd som fylgje av desse (Lübcke 1993: 49). Herifrå er vegen kort til den haldningsdefinisjonen som vart gjort innanfor denne retninga: Åtferd og enkelthandlingar vart knytte direkte til haldningsomgrepet. Sjølve handlinga, eller reaksjonen på eit stimuli, er det einaste handfaste, konkrete utfallet av ei haldning, og dermed det

einaste som kan observerast og kvantifiserast. Slik oppstod det eit ein-til-ein-tilhøve mellom haldning og handling. Eit døme på ein slik definisjon er Bain (1928:950)⁵: "[Ei haldning er] en persons relativt stabile åpne atferd som virker inn på hans status". I tillegg sa han rett ut at "[...] den eneste måten å bestemme holdninger på er ved observasjon og statistisk behandling av atferd i sosiale situasjoner" (ibid.:957). Dette inneber nettopp at observasjon av sjølve åtferda til den observerte er nok til å seie kva haldning som ligg bak.

Dette synet fekk hard medfart etter kvart som positivismekritikken skaut fart utover 1960- og 70-talet, og eit mentalistisk syn kom som eit alternativ til det behavioristiske. Eitt av punkta i kritikken mot det behavioristiske synet var at haldninga vart gjort til ein avhengig variabel, og at ein dermed ikkje kunne seie noko om åtferda til personen i ein annan situasjon enn den observerte (Agheyisi & Fishman (1972:78)). Men det å sjå ei haldning i samanheng med mentale eigenskapar hadde dukka opp lenge før 1960- og 70-talet. Alt i 1935 definerte Allport (1935:810) omgrepet slik:

An attitude is *a mental and neural state of readiness*, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related [uthevinga mi].

Allport skriv her at ei haldning er *ein tilstand av mental og nevralførebuing* som influerer direkte eller indirekte på handlingane til ein person. Dermed seier han at sjølve haldninga ikkje er ein storleik som let seg observere direkte. Seinare, i 1964, kom Lambert & Lambert (1964:50 f.) med denne definisjonen:

An attitude is an organized and consistent manner of thinking, feeling, and reacting with regard to people, groups, social issues, or, more generally, any event in one's environment. Its essential components are thoughts and beliefs, feelings (or emotions), and tendencies to act.

---

5 Bain, R. (1928): "An Attitude on Attitude Research". I *American Journal of Sociology* 33. Etter Agheyisi, R. & Fishman, J. (1972:78)

We say that an attitude is formed when these components are so interrelated that specific feelings and reaction tendencies become consistently associated with a particular way of thinking about certain persons or events.

Her ser vi tydeleg ein utvikla *trekomponentmodell* av ei haldning. Tankar og oppfatningar er éin komponent, kjensler ein andre, og tendensar til handling ein tredje.

1.3 Trekomponentmodellen

I resten av denne delen av artikkelen kjem eg berre til å fokusere på definisjonar av den mentalistiske typen fordi det er desse definisjonane eg meiner er dei som det høver best å ta utgangspunkt i. Den behavioristiske tilnærminga ignorerer noko svært viktig når dei hoppar bukk over dei "filtra" som ligg mellom haldning og åtferd. Dei resultata ein finn fram til med slike utgangspunkt, skildrar verda mykje enklare enn ho er. Innanfor dei mentalistiske definisjonane er det eit overveldande fleirtal som tek utgangspunkt i den nemnte trekomponentmodellen, og eg vel å presentere han litt grundigare.

I det store og heile er trekomponentmodellen eit uttrykk for at *kompleksiteten* i det sosiale mennesket kjem i fokus til forskinga på haldningar. Her blir det ikkje knytt like direkte band mellom haldning og åtferd som i den behavioristiske oppfatninga, og åtferda til eit menneske treng ikkje nødvendigvis å spegle av haldningane det har. Haldninga vart sett på som eit fundament som ikkje er direkte observerbart, men som likevel kan liggje til grunn for handlinga, som ein latent struktur. For å få tak i haldningane må ein utleie dei frå eit heilskapsinntrykk av åtferda, kunnskapane og dei kjenslemessige reaksjonane til ein person. Lambert & Lambert (1964:51) sa det slik: "[...], we have used the term "reaction tendency" rather than "reaction" for the third component of attitudes in order to indicate that they are not necessarily expressed in overt behaviour." Heilt sidan 1960-talet har fleirtalet av haldningsundersøkingane teke utgangspunkt i denne modellen. Dette har gjort at mange har laga egne tolkingar av han og lagt mest

vekt på den eine eller andre av komponentane. Det ville vore alt for ambisiøst å skulle gjera greie for alle desse måtane i denne artikkelen, så eg skal berre nemne eit lite utval.

Baker (1992:12 f.) skriv om dei tre komponentane:

Den kognitive komponenten har med tankar og oppfatningar å gjera. Martinussen (1991:318) kallar han informasjonskomponenten og skriv at dette er den informasjonen og kunnskapen som haldningane på eit overordna nivå er basert på. Denne komponenten kjem særskild til syne i ambivalente haldningar. Baker (1992:12) eksemplifiserer det med å ha ei positiv haldning til det irske språket:

A favourable attitude to the Irish language might entail a stated belief in the importance of continuity of the indigenous language, its value in the transmission of Irish culture and use in immersion bilingual education.

Den affektive komponenten har med *kjensler* retta mot haldningsobjektet å gjera. Martinussen (1991:318) skil mellom haldningsretning (bra-dårleg, liker-liker ikkje, fint-stygt) og haldningsintensitet (kor sterk haldninga er), og føyer til at denne komponenten er den vanskelegaste å forandre av di han sit sterkt forankra i personlegdomen. Baker held fram dømet med haldning til irsk: "The feeling may concern love or hate of the language, a passion for Irish poetry, or an anxiety about learning a minority language." (Baker 1992:12).

Handlings- eller den konative komponenten har med å vera førebudd til ei handling å gjera. Det er ein *handlingsintensjon* under definerte kontekstar eller omstende. "A person with a favourable attitude to Irish might state that they would send their children to a bilingual school." Denne intenderte handlinga er ofte, men ikkje alltid, ein indikator på faktisk handling. Tilhøvet mellom haldningar og handlingar er korkje rett fram eller enkel (Baker op.cit.:13). Martinussen (1991:318) skriv at det er denne komponenten ved haldningar som er den som koplar oppfatning og evaluering til

handling. Denne komponenten dreier seg om vurderinga av dei moglege konsekvensane av faktisk å handle i samsvar med oppfatningane og ynskemåla sine. Handlingstendensen til ein person på eit gjeve område blir balansert mot handlingstendensane på andre område, og inngår i ei totalvurdering før den eventuelt blir sett ut i handling. Baker skriv (loc.cit.) vidare at den kognitive og den affektive komponenten ikkje alltid harmonerer med kvarandre. Ein person kan til dømes uttrykke positive haldningar til utdanning i irsk språk, medan han i det skjulte har meir negative kjensler til det same. Irrasjonelle fordommar og djuptliggjande redsler kan gå på tvers av uttalte meiningar.

1.4 Språkhaldningar

Til no har eg stort sett gått gjennom kva sosialpsykologar har sagt om omgrepet haldningar. Pynes (1990:388) har tilpassa modellen til å gjelde språkhaldningar særskild ved å setje inn "språklege varietetar" i staden for alle hendingane og objekta ein har å forhalde seg til i sosiologien og psykologien:

Language attitudes:

- 1) a cognitive component – the recognition of the social significance and appropriateness of a particular variety
- 2) an evaluative component – evaluation of a variety on aesthetic grounds
- 3) a conative component – the likelihood that one will react to someone in a particular manner because of the variety being used.

Pynes tek altså utgangspunkt i ei tredeling som ikkje skil seg frå den reint sosialpsykologiske definisjonen. Han byrjar med å hevde at den kognitive komponenten er i sving i det ein legg merke til den sosiale symbolverdien til ein varietet. Han kallar den andre komponenten, den affektive, den *vurderande* komponenten som tek stilling til varieteteten på estetisk grunnlag. Til slutt nemner han den konative komponenten som er tendensen til handling grunna språkvarieteteten ein har høyrd. Det er altså ingen store motsetnader mellom sosiolingvistar og sosialpsykologar på dette området. Kristiansen,

(1997:291) som eg presenterer nærare under metodedelen, skriv dette om språkhaldningar:

Language attitudes are complex psychological entities which involve knowledge and feeling as well as behaviour, and are sensitive to situational factors (e.g. the formality of the situation, or the salience of language in the situation).

Han tek altså òg utgangspunkt i trekomponentmodellen. Det nye her, i høve til dei andre eg har nemnt, er at han eksplisitt nemner sosiale faktorar ved kommunikasjonssituasjonen i definisjonen, og dermed legg vekt på at desse er svært viktige.

Når det gjeld samanhengen mellom dei tre komponentane, er det fleire som framhever at det er mykje som kan verke inn på kvar einskild situasjon. Både Raaheim (2002:81 ff.) og Ilstad & Nystuen (1997:96) peiker på at komponentane varierer med kompleksiteten til dei fenomena ein står overfor. Her kan både personlegdomstrekk og sosial kontekst verke inn og komplisere samanhengen mellom komponentane endå meir. Ulike personar vil vurdere eit ulikt tal moment ved den sosiale situasjonen, vektleggje dei ulikt og ta omsyn til dei på ulikt vis.

1.5 Multidimensjonal og unidimensjonal

Trekomponentmodellen kan seiast å vera ei *multidimensjonal* tilnærming til ei haldning. Innanfor den mentalistiske tankegangen finst det eit alternativ til denne, som blir kalla ei *eindimensjonal* eller *unidimensjonal* tilnærming. Denne tilnærminga tek på eit vis utgangspunkt i den same trekomponentmodellen, men går ut på at det er den evaluerande (altså tilsvarande den affektive) komponenten av ei haldning som er den viktigaste, eller til og med den *einaste*.

"There is now widespread agreement among social psychologists that the term attitude should be used to refer to a general, enduring positive or negative feeling about some person, object or issue" (Petty & Cacioppo, 1981:7).

Denne fokuseringa understrekar kor lite samsvar det ofte er mellom haldning og handling. Mennesket handlar ofte på tvers av det det veit, kjenslene sine og eventuelle overtydingar – som oftast for å sleppe sosiale fylgjer. Det er ein tendens til å kaste seg på lasset og "jatte med" dei haldningane som eksisterer. I psykologien kallast dette "the bandwagon effect", som kan omsetjast med at "man tuter med de ulver som er ute" (Raaheim 2002:83). Som vi har sett, legg mange av dei som held seg til dei multidimensjonale forklaringane av ei haldning, òg vekt på avstanden mellom sjølve haldninga og åtferda til ein person. Dette har likevel ikkje vore tilstrekkeleg for dei som har utvikla den unidimensjonale tankegangen. Som ein konsekvens av den sterke fokuseringa på mistilhøvet mellom haldning og åtferd, skil dei mellom haldningar og oppfatningar som to komponentar på den eine sida, medan intendert handling er ein komponent som er litt lausare knytt til sjølve haldningsdefinisjonen enn i trekomponentmodellen. Då blir oppfatningar definerte som meiningar om eit objekt, eller med andre ord: informasjonen, kunnskapen eller tankane ein person har om dette objektet. Sjølve haldninga er då kjenslene og den positive eller negative vurderinga av objektet. Handlingsintensjonane blir her, som i den multidimensjonale modellen, definerte som ein type predisposisjon til å handle i høve til eit objekt på ein spesiell måte, men desse teoretikarane legg altså mykje vekt på at det svært ofte ikkje er mogleg å observere haldningar gjennom å observere åtferd: "Intended behaviour will not ensue when, for example, it conflicts with social norms or with the individual's expectations of what an adequate or acceptable behaviour should be" (Stahlberg & Frey 1990:143).

Fishbein går endå lenger og kritiserer sjølve førestillinga om at ei haldning består av fleire komponentar. Han definerer haldningar slik (1965:107): "Attitudes are learned predispositions to respond to an object or class of objects in a favorable or unfavorable way." Han meiner det er umogleg å halde styr på alt innhaldet i dei tre komponentane i høve til forskingsmetodane, og vil innskrenke

omgrepet til i hovudsak å omfatte den affektive komponenten (ibid.:108):

It is the contention of this paper that increased precision and understanding can be gained by bringing our definition of attitude into closer harmony with the techniques by which attitudes are measured. Multidimensional concepts are notoriously difficult to employ in rigorous theory, and they create almost unmanageable problems when theory is translated into research. A conceptual system in which only the affective component is treated as attitudinal, and the other two components are linked to beliefs, should permit a more productive approach to the study of attitudes.⁶

1.6 Haldningar og handlingar

Når eg skal ta stilling til desse ulike måtane å sjå haldningar på, er eg i utgangspunktet samd i fokuseringa på mistilhøvet mellom haldning og åtfærd i den unidimensjonale modellen. På den andre sida er eg likevel ikkje heilt samd i den einsidige fokuseringa på kjenslekomponenten, som til dømes Fishbein står for. Eg trur det er mykje meir enn kjensler som er i sving når ei haldning blir danna, og ikkje minst trur eg det er viktig kva desse kjenslene er baserte på. Eg ser heller på det som eit vekselspel mellom "ingrediensane" i både den kognitive og den affektive komponenten. Sjølv om slike kategoriseringar alltid er problematiske og umoglege å skilje frå kvarandre dersom ein går langt nok ned i detaljane, ser eg likevel eit problem med kategoriseringa både i den multi- og den unidimensjonale modellen. Begge har til dømes den evaluerande instansen i same bås som kjenslene, medan kunnskapen og informasjonen er i ein annan bås. Eg kan ikkje skjønne anna enn at dette skiljet er, i beste fall, *hårfint!* Slik eg ser det, er kunnskap om og erfaringar med objektet for haldninga ofte grunnleggjande for kjenslene ein har til det same objektet. Både kunnskapen, erfaringa, kjenslene, informasjonen, assosiasjonane og meiningane ein har om/til objektet er med på å danne grunnlag for ei vurdering av det;

6 Fishbein vil altså skilje det han kallar "beliefs" ut frå haldningsomgrepet. Han definerer "beliefs" slik (1965:107): "Beliefs [...] are hypotheses concerning the the [sic] nature of [...] objects and the types of actions that should be taken with respect to them."

ikkje berre kjenslene. Denne differensieringa mellom det affektive og det kognitive meiner eg kan skape eit falsk skilje som kan implisere at dei med mykje kunnskap om eit objekt har mindre kjensleladde haldningar til objektet enn dei som ikkje har så mykje kunnskap, eller at dei kjensleladde haldningane generelt er tufta på mindre kunnskap enn dei mindre kjensleladde. Eg trur ikkje det er nokon automatikk i at den affektive delen av ei haldning blir mindre framtrekande di meir kunnskap ein har om objektet. Kjensler kan like godt vera tufta på mykje kunnskap som noko anna.

Noko anna eg tykkjer er problematisk med mange av dei nemnde definisjonane og forklaringane av dei, er det som gjeld dimensjonen medvite–umedvite. Når ein les desse definisjonane, kan ein lett få inntrykk av at haldningane er resultat av grundige overveingar for og imot noko, og kalkulerte og veloverveidde vurderingar av den sosiale konteksten ein er i. Slik er det nok ikkje, og det trur eg heller ikkje dei ulike teoretikarane har meint. Likevel er det grunn til å tru at haldningar, og ikkje minst uttrykking av haldningar, varierer med medvitsnivået til personen i kvar enkelt situasjon. Eg vil gå ut i frå at nokre av desse prosessane er medvite, andre umedvite, og at dette igjen varierer frå person til person og frå situasjon til situasjon. Det Lambert & Lambert (1964:51) skriv om dette emnet, er veldig generelt: "We are not fully conscious of most of our attitudes nor are we aware of the functioning of certain attitudes within ourselves." Ilstad og Nystuen (1997:95 f.) skriv at medvitne og umedvitne haldningar er det same som kor framtrekande haldningane er. Ei sterk haldning er *høgt* framtrekande, og dermed medvite; ei svak haldning er *lågt* framtrekande, og dermed umedvitne. Vidare skriv dei at dette tilhøvet truleg vil gje seg utslag i reaksjonstid mellom spørsmål og svar i til dømes ein intervjusituasjon, der informantene bruker lengre tid på å uttrykke umedvitne eller lågt framtrekande haldningar enn dei medvitne. Eg trur dette er ei litt for enkel og kategorisk framstilling av denne dimensjonen, og eg trur han kan ha andre verknader enn berre kort versus lang reaksjonstid i til dømes ein intervjusituasjon. Det er dessutan ofte i denne samanhengen mange nemner "reelle" eller "eigentlege" haldningar,

der det er dei umedvitne haldningane som blir rekna som dei "reelle" fordi det er dei som best speglar åtferda til ein person. På grunnlag av den undersøkinga eg sjølv har gjort, trur eg dette i beste fall er ei sanning med sterke modifikasjonar, noko eg kjem tilbake til i metodedelene.

Dersom eg skal plassere meg sjølv mellom alle desse modellane, og kort skissere opp "modellen" eg sjølv ser føre meg, vil eg for det fyrste leggje vekt på skiljet mellom *språkhaldning* og det eg vil kalle *språkhandling*. Dèt vil eg gjera ved ikkje å ha med sjøve handlinga, eller åtferda, i modellen av haldninga i det heile. Slik sett vil eg definere ei språkhaldning til utelukkande å vera ei mental eining, i motsetning til handlinga som er fysisk. Eg ser føre meg *ein* modell for kva sjøve haldninga er, og ein *eigen* modell for kva språkhandlinga er resultat av. I modellen av haldninga vil eg skildre ho som ei *vurdering*, medvite eller umedvite, basert på komponentar som kjensler, informasjon, erfaring, oppfatningar, kunnskap, meiningar, personlege assosiasjonar og konnotasjonar. I tillegg ville eg lagt meir vekt på dikotomien medviten–umedviten knytt til alle desse komponentane. Det er ikkje berre haldninga i seg sjølv som kan vera medviten eller umedviten: Dei ulike komponentane har òg ulik grad av medvit knytt til seg. I modellen av den språklege åtferda, eller handlinga, vil eg ta med ulike typar sosial og anna kontekst, personlege eigenskapar (til dømes i kor stor grad ein tør å konfrontere haldningar ein sjølv ikkje deler), og til slutt bakanforliggjande haldningar. Også her meiner eg medviten–umedviten-faktoren høyrer heime som ein interessant faktor for handlingsskapinga. Ikkje er vi medvitne alle haldningane våre, og heller ikkje alle handlingane. Eg ser altså føre meg ein "tostegsmodell" der modellen av haldninga inngår som ein komponent i modellen av handlinga. Slik meiner eg ein best får fram at åtferd ikkje nødvendigvis er direkte resultat av haldningane til den handlande, men at haldningane inngår som ein av fleire komponentar i handlinga der styrketilhøva mellom komponentane kan variere frå person til person og frå situasjon til situasjon.

2 Metode

2.1 Ulike metodar

Etter at positivismekritikken kom og førte til ei gjennomgripande utvikling på det teoretiske planet om haldningar, førte han med seg ei utvikling òg på det metodiske planet. Då det ikkje lenger var sjølvsgagt at ei haldning var lik ei handling, var det heller ikkje lenger beint fram å undersøkje haldningane. Det vart gjort undersøkingar av haldningar alt frå 1910-talet, men det var først på 1960-talet forskingsfeltet verkeleg auka. Det er særleg to typar metode eg skal sjå på her⁷:

1. Matched guise-teknikken (MGT): Denne fokuserer på den affektive komponenten, og spring ut frå tanken om at ein gjeven språkleg varietet framkallar ei sosial kategorisering hjå den som høyrer språkvarieteteten.
2. Forpliktingsmålingar ("Commitment measures"): Her er det lagt vekt på den konative komponenten. Ein oppfordrar tilfellelege folk til å gjera ulike handlingar, og "måler" haldningane ut i frå kor mange som faktisk utfører det dei blir oppfordra til. Kinoundersøkingane til Kristiansen er eit godt døme på denne typen, som eg straks kjem tilbake til etter presentasjonen av MGT.

Matched guise-teknikken er truleg den metoden som har vore mest brukt etter at Lambert tok han i bruk i 1960. Han undersøkte haldningar til bruk av engelsk og fransk i Canada. Han fekk tospråklege personar til å lesa inn den same teksten på både engelsk og fransk. Informantane fekk høyre den same teksten på begge språka, og vart bedne om å vurdere personane dei høyrde, ut frå adjektivpar som intelligent–uintelligent, sympatisk–usympatisk o.l. Informantane vart ikkje informerte om at det var ei språkhaldningsundersøking dei var med på, og dei fekk heller ikkje vita at det var den same personen som las inn begge tekstane. Giles

---

7 Andre metodar er spørjeskjema med opne eller lukka spørsmål, intervju og observasjon, men desse kjem eg altså ikkje særleg innpå her.

& Coupland (1991:25) skriv dette om kor viktig denne undersøkinga var for utviklinga av haldningsundersøkingar:

Although a variety of methods have been fruitfully adopted most of the research has been contained within the so-called "speaker evaluation paradigm". Its origin can in large part be found in the Lambert et. al. (1960) study introducing the matched-guise technique (MGT). Indeed many of the roots of the social psychology of language itself can be traced to this seminal investigation.

Ein av dei som har brukt essensen av denne granskinga og vidareutvikla han i retning av forpliktingsmålingar, er Kristiansen (1997:291 ff.). Undersøkingane hans på ein kino i Næstved utanfor København er eit døme på dette. Han fekk fire ulike personar med ulik dialekt til å lesa inn den same teksten der fylgjande varietetar var representerte: 1) eit dansk standardtalemål, som tradisjonelt blir assosiert med den høge sosiale klassen i København; 2) ein København-standard, som tradisjonelt har vore knytt til dei lågare sosiale klassane i hovudstaden, men som er den som har spreidd seg mest dei siste ti åra; 3) ein lokal regionstandard for området sør for København; 4) ein meir utprega dialekt frå Næstved, som ligg om lag 8 mil sør for København. Denne siste varieteteten blir knapt brukt av yngre personar i dag. Teksten vart så spela høgt i kinosalen ved ulike kinoførestillingar, og alle kinogjengarane vart oppmoda om å levere inn eit skjema som det berre skulle ta kort tid å fylle ut etter at filmen var ferdig. På skjemaet skulle dei krysse av for kor ofte dei gjekk på kino, gje tilbakemelding til kinoen på utvalet av filmar dei viste, og krysse av for alder, kjønn, bustad og arbeid. Haldningane til språkvarietetane vart altså målte på grunnlag av kor mange skjema som vart leverte inn etter kvar varietet, samanlikna med kor mange billetter det var selt til førestillinga.

2.2 Direkte og indirekte metode

Det er vanleg å dele inn metodane etter om dei er direkte eller indirekte. I dei direkte metodane gjer ein informantane klare over at det er språkhaldningar det dreier seg om, medan ein held dette føremålet skjult i indirekte undersøkingar. Spørjeskjema og intervju

er dei vanlegaste direkte metodane, medan MGT og variantar av han er den vanlegaste av dei indirekte. Val av metode høyrer vanlegvis nøye saman med synet ein har på kva ei haldning er. Kristiansen har valt ein metode der han forskar på språkhaldningar ved utelukkande å observere åtferd. Kristiansen skriv sjølv om si eiga undersøking (op.cit.:292):

There seems to be fairly general agreement, then, that the best way of detecting "real" attitudes is to register behavioural reactions to language in real-life situations – in situations in which "subjects" are unaware that they are taking part in an "experiment".,

All in all, we can be fairly certain that the language attitudes which were displayed in the cinema are "real" attitudes in the speech community of the Næstved area: They seem to be governing the ongoing language change. (op.cit.:304)

Det eg saknar hjå Kristiansen, er ein gjennomgang av konteksten han skaper rundt språkbruken i undersøkinga si. Han går nøye gjennom kva folk dei ulike filmene tiltrekkjer seg, og forklarar handlingsmønstra til informantane ut frå opplysningar om alder, kjønn, bustad og arbeid. Derimot drøftar han ikkje konteksten den lesne teksten skaper, eller kva omstende nett ei *kinoundersøking* skaper og kva påverknad dette kan ha på åtferda til informantane. Til dømes var det 4 ulike kvinner mellom 40 og 75 år som las inn tekstane. Hadde til dømes fleire unge svara dersom røystene over høgtalaren hadde vore yngre? Eller om tekstane hadde vore lesne inn av menn? "Stilen", eller ordvalet, i teksten skaper òg ein kontekst som det er viktig å analysere. I tillegg var det sjølv sagt slik at det var den eldste kvinna som var innlesar på den breiaste Næstved-dialekten. Kva hadde skjedd dersom Kristiansen her hadde brote med stereotypiane, og ein ung person hadde lese inn denne teksten? I tillegg har ein den konteksten som sjølv kinoen skaper og oppmodinga om å fylle ut eit spørjeskjema om kinovonar: Kanskje var det berre dei som hadde sterke meiningar om film, som svara? Er kanskje nokre personar meir "tiltrekt" av spørjeundersøkingar enn andre? Kanskje gjekk det ein buss rett etter kinoen, og mange hadde ikkje tid til å fylle ut, uansett kor kort tid det tok? Det er mange

spørsmål ein kan stille om konteksten og korleis han har spela inn på resultatet. Eg tillet meg å repetere det Kristiansen i same artikkelen skriv om språkhaldningar (ibid.:291):

Language attitudes are complex psychological entities which involve knowledge and feeling as well as behaviour, and are sensitive to situational factors (e.g. the formality of the situation, or the salience of language in the situation).

Slik eg les Kristiansen sine konklusjonar etter denne undersøkinga, handsamar han ikkje språkhaldningar som "complex psychological entities", men derimot som reine handlingar. Han klårgjer ein annan stad kva han meiner med "'real' attitudes" (ibid.:303):

The main theoretical interest of the project as a whole is the role of social evaluations in language change, with a particular focus on how people's attitudes are dependent on whether they are aware or not that they are making some kind of evaluation – *the assumption being that the 'real' attitudes are those that seem to have an impact on language use and, hence, on language change* [uthevinga mi].

Her meiner eg han reduserer språkhaldninga til ei språkhandling, og at han ser bort frå nett det komplekse og psykologiske som han sjølv framhever ved ho. Dahl (2003:69 f.) har òg skrive om språkhaldningsundersøkingar: Ho meiner det er lett å få fram medvite, og dermed stereotype haldningar ved direkte metodar. I tillegg skriv ho at det er ei fare for å konstruere haldningar "*som ikkje finst i praksis*" ved direkte metodar [uthevinga mi]. Om dei indirekte metodane seier Dahl (loc.cit.) at det ved bruk av desse er lettare å nå fram til dei undermedvitne haldningane, og dermed å kople dei til språkbruken til informanten. I tillegg skriv ho at ved bruk av direkte metode vil "mange [...] kvie seg for å hevde sin *egentlige* mening, eller de er ikke i stand til å gi uttrykk for denne, siden den i stor grad er ubevisst" (loc.cit.) [uthevinga mi]. Mange av desse utsegnene tykkjer eg trekkjer for rigide skilje for kva som er medvitne og umedvitne haldningar, om dei speglar seg i handlingar eller ikkje, og om korleis ein kan forske på dei. Eg trur ikkje det er så enkelt som at dei medvitne haldningane er oppkonstruerte, ofte politisk korrekte

haldningar, og eg trur heller ikkje det alltid må vera slik at det berre er dei umedvitne som er dei "ekte" haldningane, eller dei som best speglar språkbruken. Dette vil eg nærast påstå liknar ei undervurdering av informantane, og det tenderer i retning av dei behavioristiske definisjonane eg refererte til tidlegare i artikkelen. Eg trur dei fleste er i stand til å ha *eit visst* medvite refleksjonsnivå over sine eigne haldningar, og ikkje minst meiner eg dette er interessant i seg sjølv å forske på.

Som eg har vore inne på tidlegare i samband med undersøkinga til Kristiansen, er eg skeptisk til alle freistnader på å nøytralisere konteksten rundt språket i språkhaldningsundersøkingar. Dette er spesielt vanleg i MGT-undersøkingar. I utgangspunktet meiner eg det er umogleg å nøytralisere konteksten, sjølv om tekstene er lesne av same person og teksten er nøyaktig den same med dei ulike språkvarietetane. Sjølve teksten som blir brukt i undersøkinga, har vorte til innanfor visse normer, eller rammer, og sender ut signal utover dei reint kommunikative og reint språklege. Denne "kulturramma" rundt teksten vil alltid vera der, og då er det betre å ta med det som ein variabel i undersøkinga, og drøfte i kor stor grad ein trur denne konteksten har spela inn på det ferdige resultatet, enn å late som om ein har *unngått* all kontekst utanom det språklege.

3 Like spørsmål – ulike svar?

3.1 Informantreaksjonar

Målet med den vesle undersøkinga mi var å freiste å finne ut av skilnadene på kva svar ein kan få frå informantar med høvesvis indirekte og direkte metode, og i kor stor grad ein kan få fram ein viss refleksjon over eigne haldningar. Derfor prøvde eg ut eit todelt opplegg på to informantar der den fyrste delen var indirekte, og den andre delen direkte. Eg intervjuar to elevar, "Pål" og "Anna", på det tredje trinnet på allmennfag på Orkdal vidaregåande skole. Eg har ikkje gjort noko forsøk på å kartleggje språkhaldningane deira, men eg har teke for meg ein liten del av svara dei gav, og fått dei til å snakke om det same emnet to gonger med to ulike metodar, for så å sjå på den eventuelle skilnaden i svara. Eg tok utgangspunkt i eit

kvalitativt forskningsintervju, og delte det i to hovuddelar. I den fyrste og indirekte delen tok eg hovudideen frå MGT, men med mange manglar samanlikna med den klassiske MGT. Eg hadde for det fyrste ingen tospråkleg person til å lesa inn den same teksten på ulike varietetar. For det andre hadde eg tre ulike tekstar, dvs. eg hadde opptak av tre ulike personar med tre ulike tekstar. For det tredje fylte informantane ikkje ut noko skjema, for eg gjennomførte begge delane av undersøkinga i form av eit intervju. Dei tre lytteprøvene tok eg frå NRK-seriane *Norske Talemål* og *Norske Bymål*, og prøvene er frå Trondheim, høg og låg varietet, og frå Orkland⁸ i Orkdal. Dei er på ingen måte "nøytrale" tekstar, for til alt overmål fortel personane om seg sjølve: hobbyar, arbeidsliv og heimeliv. Den fyrste prøva var den låge byvarietetet, med Edvard som fortel om hobbyen sin, som er ein motorsykelklubb. Gjennom den arbeider han med trafikktryggingstiltak og fritidstilbod for unge. Den andre lytteprøva var ein høg byvarietet, der ei eldre dame fortel om heimelivet med mannen sin, om korleis han er, og at han ein gong dyrka potetar inne i leilegheita. Den siste er frå Orkland med Marit, som er førskulelærer, som fortel om yrket og arbeidsplassen sin. Etter at informantane hadde høyrd dei tre tekstane, spurde eg dei kva inntrykk dei hadde fått av personane og bad dei plassere dei i høve til adjektivpara intelligent–uintelligent, sympatisk–usympatisk, påliteleg–upåliteleg, ærleg–uærleg, høgt utdanna–lågt utdanna og sjølvsikker–usikker. Ettersom eg spurde dei om dette i eit intervju, og dei ikkje kryssa av i eit skjema sjølve, vart eg nøydd til å rekne med ein del "midt på treet"-svar. Det var nemleg i mange høve vanskeleg å få dei til å svara anten det eine eller det andre, og der og då følte eg at det var frykteleg lett for meg å presse dei inn i stereotype oppfatningar som både eg og dei (som vi seinare skal sjå) veit at eksisterer. Derfor pressa eg dei generelt i liten grad. Til slutt bad eg dei heimfeste dei tre varietetane. I den andre delen av testen, den direkte, røpa eg med ein gong at det var haldningar til språk, og ikkje folk, det frå no av skulle dreie seg om, og eg hadde ein samtale med

---

8 Orkland er den øvre delen av Orkdal kommune, som grensar mot Meldal kommune.

informantane om språkhaldningar og språkbruk, der eg byrja med å spørje dei om dei tre varietetane dei hadde høyrd på lytteprøvene.

Når eg samanliknar korleis informantane rangerte dei tre personane dei høyrde i den indirekte delen med korleis dei rangerte språkvarietetane i den direkte delen, er det skilnader, men ikkje så store som eg på førehand hadde trudd. I den indirekte delen svara informantane tilsynelatande ikkje etter stereotypien, slik eg meir eller mindre hadde forventa. Dei stereotype svara på slike undersøkingar er at den høge språkvarieteten får høg uttelling på intelligens, utdanning og sjølvsikkerheit, og låg uttelling på verdiar som sympati, ærlegheit og pålitelegheit. Men slik gjekk det ikkje. Både Pål og Anna karakteriserte den høge byvarieteten som både sympatisk, ærleg og påliteleg. I tillegg sa dei begge at "bydama" (den høge byvarieteten) verka uintelligent, medan begge dei andre verka intelligent, eller midt på treet. Likevel meinte begge informantane at dei to andre var lågt utdanna, medan dei trudde "bydama" var høgt utdanna, trass i at dei tykte ho verka uintelligent. På sjølvsikkerusikker, var det derimot berre bydama som fekk "sjølvsikker" frå både Pål og Anna. Pål meinte Edvard var "midt på treet" sikker, medan Marit var minst sjølvsikker av alle. Anna tykte alle verka sjølvsikre. På resten, sympati, pålitelegheit og ærlegheit, fekk alle lik skår. Dersom eg "reknar" saman, er det likevel bydama som fekk flest plussar, trass i at ho var den einaste som vart sett på som uintelligent. Edvard og Marit fekk like mange plussar, men det som skil dei, er at Marit har ein minus der Edvard har ein "midt på treet". Det er berre små marginar som skil dei frå kvarandre, men tek eg desse på alvor, blir den endelege rangeringa likevel stereotyp med høg byvarietet på topp, låg byvarietet i midten og orklandsvarietet nedst.

3.2 *Flettfrid-stereotypi*

Grunnen til at begge informantane karakteriserte den høge byvarieteten som uintelligent, trur eg har å gjera med både dei tekstlege og dei kontekstuelle tilhøva rundt lytteprøva, og altså ikkje berre språkvarieteten dei høyrde. Ho som blir intervjuva i lytteprøva,

er ei eldre dame som med ein gong gjev lyttaren assosiasjonar til den kjende figuren Flettfrid Andresen frå Øvre Singsaker. Denne stereotypien av eldre, velstående, skrullete og (språk)jålete damer frå Singsaker er latterleggjort så grundig at det er "lov" å flire av den, og begge informantane byrja å flire då dei høyrde denne talemålsprøva. Ho vart dermed ikkje teke like mykje på alvor som dei andre, for det var ingen av dei to andre varietetane som vart flira av. Dette er det informantane svara då eg spurde kva inntrykk dei fekk av personen:

- Meg: Enn ho andre [høg byvarietet]?
- Anna: *Ho syns æ verka litt sånn...[latter]. Ja, de bli sånn at du flire næstn når du hørre de. Ikke håne, men de bli sånn dær... ja, æ veit itj helt æ, ka æ skal si [latter]. Kanskje litt spesiell? [latter] Va nå litt arti å da. Va nå dærre "haven" ho snakka om. "Haven sin" [latter]. Litt penere dame.*
- Meg: Enn om du skal karakterisere henne på same måten som i stad: Intelligent eller uintelligent?
- Anna: *[latter] Vanskelig å si da. De e nå frækt å si at nån e uintligen, da, men [latter], ho verka nå sånn... Nei, æ veit itj æ, ka æ ska si.[...]*
- Meg: Trur du ho er høgt eller lågt utdanna?
- Anna: *Ehh, ut i fra sånn såm ho snakka liksom, ja "vinduer" å "sneiler" å sånn dær, så trække æ liksom sånn dær, ja høgt utdanna. Penere frue...sånn dær.*

Pål svara dette:

- Meg: Enn ho nr. 2, då?
- Pål: *Ja, ho syns æ va litt sånn typisk bydame. Sånn fra litt oppå Singsaker [latter]. Æ sjer får mæ at ho e ganske lita, kvittj hår, grått hår...Å ho snakka fint, da, å sånn da, å ho ...Ja, æ sjer får mæ sånn " en pen dame".*
- Meg: Kva med henne då, i forhold til intelligent og uintelligent?
- [Stille]
- Meg: Sympatisk eller usympatisk, då?
- Pål: *Nei, ho e, æ tru ho e snillj, æ sjer får mæ at ho e snillj, ehm...Behøvitj å værre så vældi intligent, da.*

Det var ingen av dei som nemnde Flettfrid eksplisitt, og berre Pål nemnde Singsaker, men likevel trur eg det var dette som gjorde at dei karakteriserte henne som uintelligent. Hadde det til dømes vore ein litt meir autoritær mann som snakka om noko meir formelt enn "haven sin" og heimelivet sitt med den same språkvarieteteten, er det ikkje urimeleg å tenkje seg at dei ville ha svara at han var intelligent.

3.3 "-Liksåm pæersonli mening"

Då eg byrja med den direkte delen av testen, ville eg fyrst finne ut om dei kunne kjenne att dei språklege stereotypiane. Eg spurde dermed om kva dei trudde svaret ville bli dersom alle trønderar skulle seie kven av dei tre språkvarietetane dei tykte var finast og styggast. Her er det dei svara:

Anna: *Finast, har de sikkert...ho i medt`n [høg byvarietet], skoill æ te å si. Mensstøggast må bli ho sista [orklandsvarieteten], ho sa åt, å snakka liksåm breiast, du.*

Meg: Ja, og er du samd i dette?

Anna: *Nei, egentli ikke. De e litt sånn... Deinn i medt`n [høg byvarietet] bli litt voldsomt, egentli da. Jei, å sånn. De bli litt, ja...Men dein sist`n [orklandsvarieteten] me åt å åss å sånn...Æ skjønne at de hørres vældi breitt ut får dæm såm snakke ainnerledes, de gjør æ. Men æ tru de e ainnerledes når en e våkse opp me å hør my av det. Får da tænkitj du så my over de.*

Anna er frå om lag same området som Marit, og har vakse opp med om lag denne varieteteten. Ho nemner ikkje eksplisitt kven ho set på topp og botn, berre at ho ikkje er samd i stereotypien. Her burde eg kanskje ha pressa henne litt meir for å få henne til å seie heilt konkret kven ho tykte var finast og styggast. Pål svara dette:

Pål: *Finast i liksåm pæersonli mening, såm syns de hørres fint ut, eller "finast", "pen" sånn...*

Meg: Ja, begge deler: Ta "pent" fyrst då.

Pål: *Ja, de må nå bli ho, da, ho gamla [høg byvarietet].*

Meg: Og styggast, då?

Pål: *Nommer tre [orklandsvarieteten].*

- Meg: Enn i personleg meining, då, som du sa?
- Pål: *Det e avhengi av kår du kjæm fra, da. Helt klart. Får æksæmpel dæm sâm bor på Singsaker, da, kainn itj syns de e nå fint at ho Marit snakke sâmm ho gjør, "Hærregud, bonde!", sei dæm sekkert. Å dæm fra bøgda si jo sekkert de samme om dæm sâm bor på Singsaker å snakke sânn. Bli no kanskje en mellomting, da, sânn sâm hain først`n [låg byvarietet].*

Pål var kjapp ut med å lage eit skilje mellom stereotypien og eiga meining i den direkte delen. Dette hadde han ikkje sjansen til innanfor dei rammene eg gav han i den indirekte delen, og dermed kom eit slikt skilje heller ikkje eksplisitt fram der. Spørsmålet frå han kom kjapt og utan særleg tenkjetid etter at eg hadde stilt mitt, noko eg vel å tolke som at han hadde noko uforløyst etter den indirekte delen, som han fekk utløp for då eg endeleg stilte eit ope spørsmål. Som Anna, gjev han òg utan tenkjetid uttrykk for at han kjenner til stereotypien. Når han skal seie kven han sjølv tykkjer snakka finast, landar han på den låge byvarieteten, og rangerer ikkje dei to andre i rekkjefylgje, noko eg burde ha spurt han om å gjera. Likevel ender også han opp med å seie seg usamd i stereotypien, og gjev dermed eit anna svar enn i den indirekte delen. Dette skiljet mellom stereotypien og eigne meiningar er eit refleksjonsnivå som ikkje ville ha kome fram i ei rein indirekte undersøking. Eg meiner at dei meiningane dei presenterte som sine eigne, ikkje er oppkonstruerte politisk korrekte haldningar, men ei anna side av haldningane enn det som vart "målt" i den indirekte delen. Adjektivpara i den fyrste delen legg veldig opp til ei sosial kategorisering der ein stereotyp rangstige ligg veldig opp i dagen, og det er *svært* lett å presse svara til informantane inn i den stereotype oppfatninga. Eg fekk dessutan inntrykk av at adjektivpara eg hadde valt ut, ikkje "traff" informantane heilt. Adjektiva er prega av å vera valde ut på grunnlag av ein vaksen sin måte å vurdere andre personar på. Til dømes kunne eg ha prøvd å ta med dimensjonen kul–ukul, som truleg ville ha stemt betre over eins med den sosiale kategoriseringa desse ungdomane føretek til dagleg. I tillegg var det eit til dels stort aldershopp mellom informantane mine og innlesarane av

talemålsprøvene. Spørsmålet i den andre delen, derimot, legg opp til ei meir personleg, estetisk vurdering på grunnlag av erfaringar, kjensler og tilhørsle, og dét er nok grunnen til at dei her svarar ulikt på spørsmål som tilsynelatande handlar om det same.

3.4 "-Æ kjeint de no"

I resten av intervjuet stilte eg dei spørsmål knytte til språkhaldningar og om deira eigen språkbruk. Svara deira tyda på at det er stort samsvar mellom kategoriseringa i den direkte delen og haldningane dei har og refleksjonane dei gjer seg i kvardagen. På alle moglege spørsmål om deira eigen dialekt, kom det fram at dei er stolte av dialekten og tykkjer ho er brukande over alt:

Meg: Korleis stiller du deg til trønderdialekten generelt?
Tykkjer du det er ein fin dialekt?

Anna: *Du får jo en mærkelapp når du snakke trønder. Får æksæmpel...Æ va i Bergen i sâmmen, å da mått æ snakk fint... å da vart æ paff. Æ prøve å bruk dialækta åveraillt...De syns æ e litt vikti.[...]*

Meg: Kva tykkjer du om utvatna dialekt, då?

Anna: *Æ bli liksåm litt sânn irritert på en måte. De må da gå an å håill på dialækta, tænke æ... Men æ skjønne dæm litt å.*

Pål er heller ikkje i tvil om kva han tykkjer om trøndsk dialekt:

Pål: *Ja, de e bæst. E itj nå reidd får å bruk ho i hele tatt når æ træffe fålk fra ainna lainsdela å sânn, nei. Men...ja, du må no kanskje... ænkelte ord, da... Æ e itj sânn sâm snakke sânn skikkele breitt sânn sâm dæm i klassn min fra meddaln [Meldal], da. Nåinn sâm snakke skikkeli breitt dær. Ehm... Å dæm lægg jo bare på me sânne ord sâm vise at dæm kjæm fra meddaln, da. Dæm e nå ståilt åver de. Men når du snakke me, får æksæmpel fålk fra østlaine, da, må du kanskje fårænkel litterainn, på dæm oran sâm e typisk trøndersk. De vilj æ si e ganske naturli. Får mæ. [...]*

Meg: Finst det dialektar du tykkjer er finare enn orkdalsdialekten?

- Pål: *Sånn pærsonli? Hm... De e jo mang dialekta berre i Orkdaln, da. Men, æ syns jo sjølsagt at sånn såm æ snakke e finast, da. Eiller, de bi jo ganske natturli de da, at æ syns de.*

Etter at Pål klargjorde skiljet mellom stereotypien og sine egne meninger i byrjinga av den direkte delen av intervjuet, var dette noko han tydelegvis tok med seg då han svara på resten av spørsmåla òg: På spørsmålet om det finst finare dialektar enn orkdalsdialekten, byrja han òg med å spørje om det var hans egne meninger eg var ute etter eller om han skulle skildre stereotypien, ved å spørje: "*Sånn pærsonli?*". Dette tek eg som eit teikn på at han ikkje var samd i den stereotypien han såg for seg då eg spurde. Det er her likevel ei fare for at han svara slik på grunn av implisitt påverknad frå meg som ein slags autoritetsperson. Eg gjennomførte intervjuet på skulen i skuletida, og eg hadde fått kontakt med informantane via norsklæraren min frå då eg sjølv gjekk på skulen. I tillegg er eg òg frå Orkdalen, og snakkar ein meir utprega orkdalsdialekt enn begge informantane. Det er dermed ei viss fare for at eg vart oppfatta som "ei forlenga arm" av norsklæraren deira, og at informantane oppfatta at intervjusituasjonen ikkje var tidspunktet å seie at orkdalsdialekten er stygg, om dei no måtte meine det. Berre det at eg i det heile stilte spørsmålet, kan ha gjort at Pål trudde det var det svaret han gav, som var det "politisk korrekte" å gje. Likevel trur eg ikkje det er slik på grunn av det svaret han gav på det neste spørsmålet:

- Meg: *Finst det dialektar du tykkjer er styggare enn orkdalsdialekten?*
- Pål: *Ja, sånn væstlandsdialækt. Sogndal å sånn. Skarre-r å sånn. De syns æ e dritstøgt. Ja, de syns æ, ass. Bli næstn irritert på fålk såm snakke sånn.*

Dette var jo det bortimot mest politisk *ukorrekte* svaret han kunne ha kome med på det spørsmålet, og han sa det med overtyding og indignasjon. På eit par spørsmål tidlegare hadde han derimot sagt at han meinte alle burde bruke dialekten sin over alt! I lyset av etterpåklokskapen hadde det vore interessant om eg her hadde

konfrontert han med det svaret og spurt om det ikkje gjaldt sogningar. I tillegg kunne eg vore endå "slemmare" og opplyst han om at sogningar ikkje har skarre-r. Det ville vore interessant å sjå kva refleksjonar han hadde gjort seg ved å møte seg sjølv i døra slik, men diverre tenkte eg ikkje fort nok i intervjusituasjonen, og eg let denne gylne sjansen gå frå meg.

På spørsmålet om den regionale tilknyttinga til Pål fekk han seg derimot ei lita overrasking av seg sjølv:

Meg: Er du stolt over å vera trønder, eller orkdaling, då?

Pål: Ja.

Meg: Begge deler?

Pål: Ja. [stille] Men, de liksom,... æ e mer stolt åver å værre trønder einn æ e orkdaling. Æ veit itj koffor, men æ...kom på de no, eiller... æ kjeint de no.

Eigentleg hadde eg ikkje tenkt å spørje etter ei vekting av dei to mot kvarandre, og svaret hans kom like overraskande på meg som på han. Slike augneblink trur eg òg berre er mogleg å få fram når ein bruker intervju og direkte metode.

4 Oppsummering

Avslutningsvis vil eg seie at eg meiner det innanfor forskinga på haldningar har vore for lite fokus på det som i trekomponent-modellen blir kalla den kognitive komponenten. Fordi haldningar er svært samansette og komplekse storleikar, er det viktig å forske på alle sidene av dei. Ein får ulike kunnskapar om den same haldninga etter kva innfallsvinkel ein har i forskinga, og resultatet etter dei ulike metodane fortel kvar si historie om det same objektet. I tillegg er eg tilbøyeleg til å meine at det etter kvart er meir interessant å forske på refleksjonsnivået folk har om språk og eigne haldningar og stereotypiar, enn til dømes å gjennomføre granskingar der ein får informantane til å reprodusere dei stereotypiane forskaren alt veit at finst. Dette gjer i verste fall informantane "flatare" eller "enklare" enn nødvendig, og ein får i alle fall ikkje fram ambivalente haldningar eller refleksjonar rundt språk. Erfaringa mi er at det

fungerte svært godt å bruke både direkte og indirekte metode på den same informanten: Sjølv om svara ikkje var *himmelvidt* ulike, fekk eg sett haldningane deira frå to ulike sider, og det er eit godt utgangspunkt for å drøfte kva språkhaldningane deira består av og korleis dei kjem til uttrykk i ulike situasjonar. Det bør vera like interessant å setje fokus på *avstanden* mellom haldning og handling, og å forklare den, som å dokumentere *samsvaret* mellom dei. Og ikkje minst er nett ambivalente kjensler til eit objekt, eller ulike handlingsmønster til det same objektet i ulike situasjonar, gode utgangspunkt for å finne ut at den "eigentlege", "ekte" eller "reelle" haldninga ikkje finst, og at det er eit meningslaust uttrykk. Resultata ein kjem fram til ved bruk av alle desse forskjellige metodane er like "ekte" eller "reelle" på den måten at haldninga kjem til uttrykk på ulikt vis, og at ein ser ulike sider ved ho.

Litteratur

- Agheyisi, R. & Fishman, J. (1972): "Språkhaldningsundersøkelser. En kort oversikt over metoder." Kap. 5 i Engh, J., Hanssen, E., Vannebo, K. I. & Wiggen, G. (red.): *Språksosiologi*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetforlaget, s. 77-96
- Allport, G. W. (1935): "Attitudes". Kapittel 17 i Murchison, C. (red.): *A Handbook of Social Psychology*. Worchester, Massachusetts: Clark University Press, s. 798-844
- Baker, C. (1992): *Attitudes and Language*. Clevedon – Philadelphia – Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Asphjell, J. m.fl. (1990): *Orkdalsmålet*. Orkdal: Orkdal Mållag
- Dahl, M. (2003): "Språkhaldningsundersøkelser". I *Norskraft. Tidsskrift for nordisk språk og litteratur* nr. 106/2003. Oslo: Universitetet i Oslo, s. 59-78
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers
- Farstad, R. (1996): *En studie av språkhaldninger og stereotype forestillinger om og blant sunnmøringer, romsdalinger og nordmøringer*. Upublisert hovudfagsoppgåve. Universitetet i Trondheim
- Fishbein, M. (1965): "A consideration of beliefs, attitudes, and their relationship". I Steiner, I. D. & Fishbein, M.: *Current Studies in Social*

- Psychology*. New York – Chicago – San Fransisco – Toronto – London: Holt, Rinehart and Winston, inc. s. 107-120
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975): *Belief, attitude, intention and behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company
- Giles, H. & Coupland, N. (1991): "Language Attitudes". Kap 2 i *Language: Contexts and Consequences*. California: Brooks/ Cole s. 23- 59
- Helleland, B. & Papazian, E. (1981): *Norsk Talemål*. Lærestoff og tekster til 3 programseriar om norsk talemål. Oslo: NRK - Skoleradioen
- Hewstone, M. & Giles, H. (1986): "Social Groups and Social Stereotypes". I Coupland, N. & Jaworski, A. (1997): *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. London: MacMillan Press Ltd., s. 270- 283
- Ilstad, S. & Nystuen, K. [1982] (1997): "Innstillinger". Kap. 5 i *Sosialpsykologi*. Trondheim: Tapir Forlag, s. 93- 115
- Jahr, E. H. (red.) (1990): *Den store dialektboka*. Oslo: Novus Forlag
- Kristiansen, E. (1995): *Holdninger til vikværsk. En kvantitativ analyse av skoleelevers holdninger til noen trekk i drammensdialekten*. Upublisert hovudfagsoppgåve. Universitetet i Oslo.
- Kristiansen, E. (1999): "Haldningar til vikværsk". I Kleiva, T. m.fl.: *Austlandsmål i endring. Dialektar, nynorsk og språkhaldningar på indre Austlandet*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. 140-149
- Kristiansen, T. (1997): "Language Attitudes in a Danish Cinema". I Coupland, N. & Jaworski, A.: *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. London: MacMillan Press Ltd. s. 291- 305
- Kristoffersen, G. (1996): "Noen grunnleggende banaliteter om tolkning av sosiolingvistiske forskningsresultater". I *Samspel och variation – språklige studier tillagnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Uppsala: INS Uppsala Universitet, s. 223- 233
- Lambert, W. W. & Lambert, W. E. (1964): "The Social Significance of Attitudes". Kap. 4 i *Social Psychology*. Englewood Cliffs: Prentice- Hall Inc., s. 49-70.
- Lübcke, P. (red.) (1993): *Politikens filosofi leksikon*. København: Politikens Forlag
- Martinussen, W. [1984] (1991): "Holdningspåvirkning". Del 3 av kap. 16 "Sosialisering" i *Sosiologisk analyse. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 317- 321
- Mæhlum, B. (1992): "Det kvalitative forskningsintervju". Kap. 12 i *Dialektal sosialisering. En studie i barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus Forlag, s. 141-149
- Pynes, P. J. (1990): "Development of the Cognitive Component of Language Attitudes: A Case Study from Sandhausen, Germany." I

- Viereck, W.: *Soziolinguistische Variation, Bilingualismus, Multilingualismus, Sprachkontakt, Sprachvergleich, Dialektgebrauch und Einstellungen zu Sprachvarietäten*. Band 4 frå Verhandlungen des Internationalen Dialektenkongresses, Bamberg 29.07.- 04.08.1990. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Stuttgart, s. 388- 410
- Rosenberg, M. J. & Hovland, C. I. (1960): "Cognitive, Affective, and Behavioral Components of Attitudes". I Hovland, C. I. & Rosenberg, M. J.: *Attitude Organization and Change. An Analysis of Consistency among Attitude Components*. New Haven: Yale University Press, s. 1-14
- Raaheim, A. (2002): "Sosiale holdninger". Kap. 3 i *Sosialpsykologi*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 79- 126
- Stahlberg, D. & Frey, D. [1988] (1990): "Attitudes I: Structure, Measurement and Functions". I Hewstone, M., Stroebe, W., Codol, J.P. & Stephenson, G.M. (red.): *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. Oxford – Cambridge: Basil Blackwell Ltd., s. 142- 164
- Thomas, W. I. & Znaniecki, F. (1927): *The Polish Peasant in Europe and America. Volume one*. New York: Alfred A. Knopf